

NOVÉ POZNATKY O ROZŠÍŘENÍ ŠPÝCHAROVÉHO DOMU NA ČESKOKRUMLOVSKU

DANIEL ŠNEJD

ÚVOD

Dům s patrovou sýpkou (*Voděra – Škabradka 1986, 61*) neboli také špýcharový dům (*Mencl 1980, 56*), je domem trojdílné dispozice komorového typu. Charakteristika tohoto typu domu byla již ve starší literatuře popsána dostatečně (např. *Škabradka 1992, 138–167*), proto níže uvádím pouze několik základních znaků, které jsou snadno rozpoznatelné již při první zevrubné prohlídce objektu. Komorová část takového domu bývá obvykle oproti síni a světnici ve snížené poloze, tzv. zahloubená. Nad spodní komorou je v dalším podlaží prostor sloužící jako sýpka, a to buď v patře, nebo v podkroví. Při vnějším pohledu na průčelí prozradí existenci špýcharu úzká sýpková okénka. Především pro jihočeskou variantu špýcharového domu je příznačné, že je chráněna proti požáru masivními štitovými zdmi, mnohdy vystupujícími nad rovinu střechy. Shora byl tradičně prostor sýpky chráněn lepenecem – dřevo hliněnou nespálnou konstrukcí vymezující podkrovní prostor nebo kryjící strop nad patrem. Konstrukce lepence je však v ucelené podobě dochována již velmi zřídka. Z hlediska svého vzniku je špýcharový dům spojován s existencí vysoké jizby, která výškově dorovnává dvě nad sebou situovaná podlaží komorového bloku (*Škabradka 1992, 141*). Tento významný charakteristický rys bývá často narušen mladšími modifikacemi stavby, především dodatečným snížením stropu hlavní obytné místnosti v souvislosti s její přeměnou na světnici. Obdobnou situaci nalézáme také u vývojově mladších špýcharových domů, ovlivněných zavedením nepřímého způsobu vytápění a s ním spojené preference nižšího stropu světnice již při výstavbě. V takových případech je v zájmu zachování společné úrovně zastřešení obvykle výškový rozdíl dorovnán za pomoci vysoké půdní nadezdívky nad síňovým dílem a světnicí, nebo zvýšenou úrovní podlahy světnice (např. formou podsklepení). Někdy je na společné zastřešení rezignováno, u takových staveb se výškový rozdíl projeví různou úrovní hřebenů a dominantnějším uplatněním hmoty komorového dílu.

Sýpku integrovanou v objektu domu někdy doplňuje v rámci usedlosti samostatně stojící špýchar, ten je však obvykle až mladšího data (*Voděra – Škabradka 1986, 127*).

Výskyt špýcharového domu je v literatuře uváděn nejčastěji na území středního Podunají, například v oblastech jihozápadního Slovenska (*Mencl 1980, 145*), Dolního Rakouska a Burgenlandu (*Vařeka 2004, 223*). V České republice zasahuje tradice takto uspořádaného domu, uchovaná i v mladších vývojových fázích vernakulární architektury, oblast jižní Moravy a část jižních Čech (*Mencl 1980, 145*).

Nejstarší nálezy reliktních špýcharových domů na našem území pocházejí ze zaniklých vesnic, jako jsou např. Mstěnice a Pfaffenslag (*Vařeka 2004, 256*), kde na možné patrové

řešení zděné komorové části ukazuje oproti ostatním částem domu zahloubená podlaha přízemí komory a větší množství kamenné destrukce (*Voděra – Škabradka 1986, 61*). Zatímco archeologické nálezy dokládají existenci špýcharového domu již na konci 13. století, nejstarší dochované objekty jsou nejdříve z 15. století a raného novověku. Nejhojněji se tyto pozdně středověké domy vyskytují v jižních a jihozápadních Čechách, konkrétně v oblasti Pošumaví a Chodska, soubor velmi starobyklých domů se dochoval na Svitavské pahorkatině v okolí Litomyšle. V ostatních oblastech Čech a Moravy jsou doloženy pouze ojedinělé nálezy, nicméně i ty ukazují, že původní rozšíření domu s patrovou sýpkou dalece přesahovalo hranice území, které si tuto tradici uspořádání interiéru udrželo i v mladších obdobích. Příkladem uvádíme pozůstatky domu s patrovou sýpkou v čp. 29 a 69 v Černuci v okrese Kladno (*Škabradka – Dostál 1984*) nebo tzv. Stáflovu chalupu čp. 2015 v Havlíčkově Brodě.

V tomto příspěvku se však budeme soustředit na jeho výskyt v nejvýchodnější části šumavského podhůří. Oblast, která je z etnografického hlediska známá jako Doudlebsko, se rozkládá na pomezí hranic okresů Český Krumlov a České Budějovice, mezi městy Kaplice, Český Krumlov, České Budějovice a Trhové Sviny (*Šimánek – Sternech a kol. 2008, 69*). Existence špýcharového domu na Českokrumlovsku je v odborné literatuře zmiňována již poměrně dlouho, prozatím byl však nejhojněji lokalizován pouze v oblasti tzv. Koutů. Tato lokalita se nachází v nejsevernější části Doudlebska, na pravém břehu Vltavy mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi. Ojedinělé nálezy špýcharových domů učiněné v posledních letech však posouvají jeho výskyt blíže do centrální části oblasti. V této souvislosti je jisté na místě zmínit hypotézu vyslovenou Václavem Menclem, který spojuje špýcharový dům na Doudlebsku se slovanským obyvatelstvem, jež v 9. století přišlo podél řeky Malše z Podunají a osídlilo tuto oblast. S sebou si také mělo přinést tradici trojdílného špýcharového domu (*Mencl 1980, 168*). Nicméně proti myšlence o převzetí hotového domového typu vytvořeného v jiných oblastech střední Evropy stojí stále častější archeologické nálezy komorových domů, u nichž je doložen složitější půdorysný vývoj. Nálezy trojdílných dispozic, které vznikly propojením dříve stojící samostatné komory a jizby dodatečně vloženou síní, spíše svědčí o samostatném vývoji této klasické dispozice na našem území (*Vařeka 2004, 257*). Jisté je, že špýcharový dům zůstal na Doudlebsku tradičním a oblíbeným typem. V otázce míry jeho dochování prozatím nelze učinit žádný jednoznačný závěr. Systematický průzkum celé oblasti je teprve na počátku, přesto již první výsledky průzkumu napo-

vídají, že soubor dochovaných domů s patrovou sýpkou bude v této oblasti jistě mnohem bohatší, než se doposud předpokládalo.

Čtyři níže popisované špýcharové domy jsou nálezy nahodilého charakteru a byly vlastně impulzem k započetí systematického průzkumu oblasti. Ve spolupráci s kolegy z českobudějovického pracoviště Národního památkového ústavu M. Špinarovou, V. Babickou a M. Princem jsme je v několika předchozích letech zdokumentovali a vypracovali standardní, nebo alespoň dílčí stavebněhistorický průzkum. Historická data k objektům zpracovali kolegové J. Hansová a J. Müller. V tomto článku uvedené shrnutí výsledků průzkumů je prozatím drobným příspěvkem k poznávání vývoje konstrukčního a dispozičního uspořádání vesnického domu oblasti Doudlebska na přelomu pozdního středověku a raného novověku.

ANALYTICKÁ ČÁST

Mirkovice čp. 1 (obr. 1–9)

V trase historické komunikace mezi Českým Krumlovem a Kaplicí se nachází drobná ves Mirkovice. Z urbanistického hlediska ji lze zařadit do skupiny takzvaných vsí s dvoustrannou návší. Obec je písemně jednoznačně doložena teprve k roku 1362, avšak osídlení je zde nepochybně starší. Vznik sídla tohoto typu je obvykle spojen s reorganizací nějakého staršího osídlení, čemuž v případě Mirkovic napovídá i traťové uspořádání plužin bez lánů navazujících na záhumenky (Pešta 2000). Nejstarší písemná zmínka o usedlosti je zachycena v listině ze dne 26. 8. 1485, ve které odstoupil zlatokorunský opat Ondřej obci krumlovské roční plat čtyř kop a jednoho groše na čtyřech osedlých lidech v Mirkovicích. „[...] Martin Řehut, jenž platí s lánu na svatý Havel puol kopy a na svatý Jiří tolikéž [...]“ (SOKA, AM ČK, K-1, i.č. 17, karton č. 2). V letech 1549–1601 byl statek v majetku kostela sv. Víta v Českém Krumlově. Rod Řehoutů si grunt podržel až do roku 1797, kdy jej od zemřelého tchána přebírá Václav Galistl ze vsi Zahradka. Vnuk poslední paní z rodiny Galistlů drží usedlost dodnes (Müller 2007).

Usedlost čp. 1 ze severu ukončuje východní frontu zástavby kolem návsi a na této straně je nejvýše situovanou usedlostí. Zástavba kolem lichoběžníkového dvora na sebe

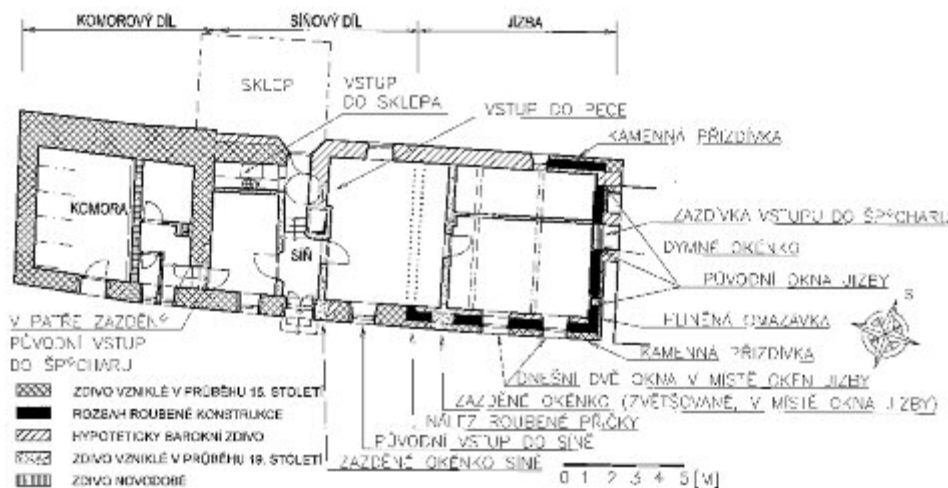

Obr. 1: Mirkovice (okres Český Krumlov), čp. 1 – vyznačení usedlosti na mapě stabilního katastru z roku 1827 (www.historickemapy.cz/kc).

navazuje nepravidelně a ne zcela jej uzavírá. Dispozici se jedná o čtyřboký dvůr, který však díky postupnému rozrůstání získal svou současnou nepravidelnou kompozici. Tím se odlišuje od většiny ostatních usedlostí v obci, které byly díky vzrůstající prosperitě během 19. století v relativně krátkém čase přebudovány, na v té době se zde prosazující, vierkantny.

Západní stranu dvora tvoří objekt klenutých stájí, v jejichž jižní části je průjezd hlavního vstupu do usedlosti. Na jižní straně dvora ještě donedávna stál výměnek s přílehlou stájí a navazující otevřenou kolnou. Východní stranu dvora uzavírala rozlehlá stodola z 19. století, která byla odstraněna v roce 2008. Naproti výměnku a stodole je na vyvýšeném místě špýchar s obytným stavením, které je svým komorovým blokem otočeno do návsi. Mírně dominantní poloha domu a špýcharu je podtržena zvýšeným kamenným zápražím. Pozornost si zaslouží i vzájemný vztah obou stavení. Volně stojící sýpky nemají v této oblasti v rámci dvora pevně stanovené místo. U nejstarších usedlostí je obvyklé její situování jak v čele usedlosti, vedle hlavního vjezdu (např. Krnín čp. 1), tak také v pozadí dvora (Krnín čp. 6 nebo Čertyně čp. 11). Stejně tak lze za tradiční považovat otočení pevného bloku patrové komory domu směrem do návsi (např. Krnín čp. 1) (Voděra – Škabrada 1986, 62).

V případě Mirkovic čp. 1 je však pozoruhodná kombinace těchto dvou tradičních řešení, kterou došlo k sevření obytného dílu domu mezi dva bloky patrových sýpek. Takovéto obětování štítového průčelí hlavní obytné místnosti, je u štítově orientovaných usedlostí nepříliš časté, v případě Mirkovic k tomu nepochybně přispělo situování domu v krajní poloze řadové zástavby, kdy bylo možno pro osvětlení také využít severní průčelí orientované do sadu. Že se nejedná o zcela ojedinělé řešení, dokládá štítově orientovaná usedlost č. VI v zaniklé osadě Mstěnice, jež je ovšem zapojena v řadové zá-

Obr. 2: Mirkovice, čp. 1 – půdorys obytné části usedlosti (podle zaměření M. Špinarové).

stavbě a před jejíž jizbu je také předsazena ještě jedna zahloubená komora (Vařeka 2004, 251). Naopak příkladem možné variability v krajní poloze zástavby je zaniklá usedlost č. V. v Pfaffenschlagu, kdy širší parcela v této poloze umožnila okapovou orientaci domu a následné připojení přístavku ke štítovému průčelí jizby (Nekuda 1975, 57).

Na rozdíl od dodatečného přiložení přístavku k domu č. V v Pfaffenschlagu je v Mirkovicích spíše pravděpodobné, že zde byla roubená místnost domu přistavěna k již stojícímu špýcharu. Svědčí o tom záměrně opracované roubení štítové stěny s hliněnou omazávkou, úprava, která se výrazně odlišuje od neopracovaných kmenů roubení bočních stěn krytých kamennou přízdívkou. Je však nutné zdůraznit, že hovoříme o domu v jeho dnešní podobě. Vzhledem k bouřlivé době první poloviny 15. století, kdy byl postaven, nelze vyloučit, že vznikl na základech objektu staršího.

Dům mirkovické usedlosti čp. 1 je založen na protáhlé parcele. Základní dispozice domu byla nepochybně původně trojdílná. Východní část, doposud vymezená částečně obezděnou roubenou konstrukcí, zabírala obytná místnost (jizba) a ve střední části se nacházel síňový díl. Směrem k západu navazuje špýcharová část se zahloubenou komorou a nad ní situovaná sýpka.

Na středověký původ obytné části i samostatného špýcharu jednoznačně ukazuje již jejich konstrukční a dispoziční řešení. Přesto bylo datování roubené obvodové stěny světnice, dendrochronologicky určené do zimního období přelomu let 1422 a 1423 (Kyncl 2013), velkým překvapením. Ve světle této datace se velmi zajímavou jeví možná souvislost s nepokoji, které se v této oblasti odehrávaly v letech 1422 a 1423 během husitských bouří. Nejvýraznější válečnou operací bylo tažení oddílů husitů od Nových Hradů na Dolní Dvořiště a Rožmitál na Šumavě. Václav Březan k této akci uvádí, že po porážce u Rožmberka nad Vltavou husité ustupovali přes Přídolí, které vypálili (Veselý 1997, 47). Vzhledem k tomu, že měli nepochybně snahu obejít rožmberskou rezidenci v Krumlově, stály jim Mirkovice přímo v cestě. Ať už je však pozadí historických událostí jakékoliv, činí tato datace z mirkovické usedlosti nejstarší doposud známou dochovanou lidovou stavbu na našem území. O to smutnější je fakt, že v roce 2012 zrušilo Ministerstvo kultury památkovou ochranu nejcennější obytné části a přilehlých klasicistních chlévů. Dům se nyní nachází v tak zoufalém technickém stavu, že bylo zahájeno jednání o možné záchraně alespoň části domu za pomoci skanzenu v Chanovicích.

V březnu roku 2013 byl započat předstihový hloubkový průzkum, zaměřený na míru dochování roubené konstrukce z důvodu jejího plánovaného transferu. Přesto, že se jednalo o velmi zrychlený sondážní průzkum, přinesl zajímavé poznatky. Bylo prokázáno, že roubená místnost zabírala v rámci domu prostor 7 × 8 m. Její původní rozsah

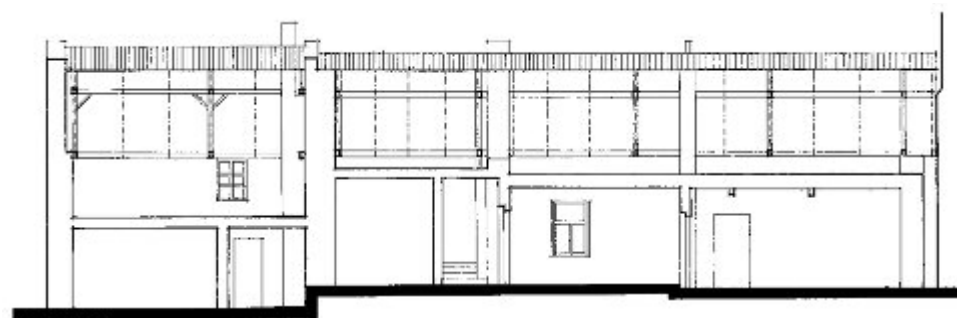

Obr. 3: Mirkovice, čp. 1 – zleva klasicistní chlévy přiléhající na komorový díl obytné části, dále síň a světnice s roubením, zcela vpravo samostatně stojící patrový středověký špýchar (všechny snímky autor, není-li uvedeno jinak).

je doložen nálezem fragmentu roubené přičky oddělující ji od síňového dílu. Velmi pozoruhodné je řešení roubené štítové stěny orientované směrem do soutky. Po sejmutí novodobé vápenné omítky byla objevena soustava 4 okének. V ose štítu pod stávajícími stropem je dochována spodní část dymného okénka s jednoduchým okosením. Trám, ve kterém je fragment otvoru dochován, a další pod ním jsou výrazně zadehtovány. Pod tímto otvorem byla v roubení další tři okénka. Prostřední bylo situováno pod dymným okénkem a další dvě byla usazena blíže k nárožím domu, nepochybně z toho důvodu, aby zachytila co nejvíce světla, ztěžka pronikajícího do úzké soutky. Okénka jsou v nestejně

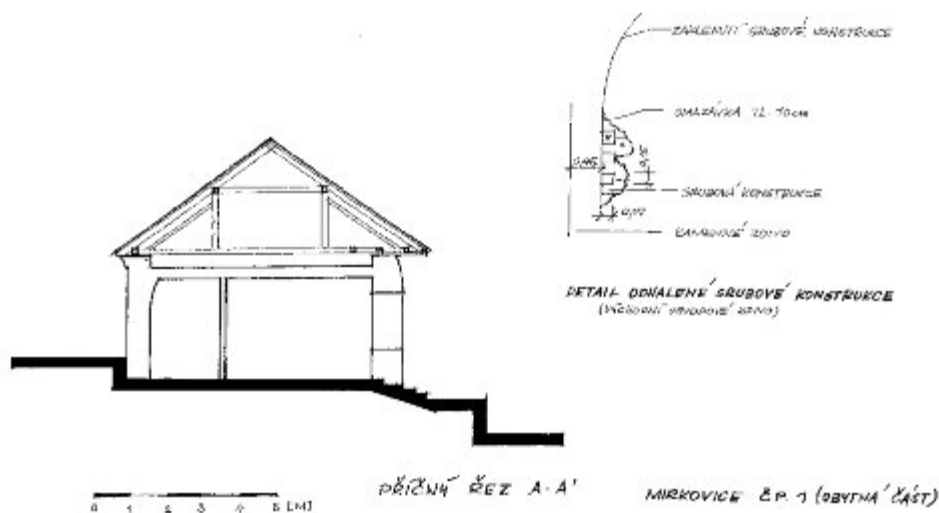

Obr. 4: Mirkovice, čp. 1 – detail jihovýchodního nároží světnice s roubením opatřeným kamennou přízdívkou a hliněnou omazávkou.

PODELNÝ ŘEZ B-B' MIRKOVICE ČP. 1 (OBYTNÁ ČÁST)

Obr. 5: Mirkovice, čp. 1 – podélný řez obytnou částí (zaměření M. Špinarová).

PŘÍČNÝ ŘEZ A-A'

MIRKOVICE ČP. 1 (OBYTNÁ ČÁST)

Obr. 6: Mirkovice, čp. 1 – příčný řez světnicí obytné části (zaměření M. Špinarová).

výškové úrovni, což je dáno konstrukčními požadavky na řádné provázání roubení. Zatímco okenní otvor při jihovýchodním nároží domu se dochoval v kompletním stavu, prostřední zanikl zřízením vstupu na sousední špýchar a dochovala se po něm pouze část levé špalety. Okno při severovýchodním nároží bylo značně poškozeno nedávnou destrukcí roubení v tomto místě. Okna jsou pozoruhodná zejména tím, že jsou ze strany interiéru vybavena lůžky pro posuvné okenice. Způsob provedení oken i jejich rozvrh nápadně připomínal systém okenních otvorů dochovaný u alpských dymných jizeb (Škabrada 2003, 260).

Ve dvorní roubené stěně jsou tři mladší otvory, v jejich místech byly nalezeny fragmenty špalet tří původních oken stejného provedení jako výše popísaná okna štítové stěny. Mezi nimi lze v místě dnešního druhého okna od východu předpo-

kládat existenci třetího původního okna. Poslední ze zachycených okenních otvorů v roubené konstrukci byl na kraji dřevěné stěny severního průčelí v místě, kde je roubení ukončeno svislým sloupkem a přechází v kamennou zed. Jeho původnost však již nebude možné prověřit, neboť severní část roubení v nedávné době podlehlá destrukci.

Téměř v celém rozsahu roubené světnice se dochoval strop, který je tvořen dvěma průvlaky, přes které jsou kladeny hrubě tesané povaly. Průvlaky nejsou volně položeny na obvodových stěnách, ale jsou propojeny se srubovou konstrukcí, respektive překryty poslední horní řadou roubení. Povaly stropu jsou z části tvořeny z rozebraného obvodového roubení a z části z původních stropních kuláčů. Trámy z obvodového roubení bylo možné identifikovat podle dlabů pro překlátování v rozích místnosti včetně otvoru pro spojovací kolík. Stropní povaly, oproti původní poloze otočené, mají hrubý dlab pro osedlání na závěrečný trám roubení. Z toho je zjevné, že došlo k dodatečnému snížení míst-

nosti, která byla nepochybně původně jizbou. Existenci dymného provozu lze odvodit jak ze silného zadehtování pů-

Obr. 7: Mirkovice, čp. 1 – odkrytý fragment roubené přičky a roubení nádvorní stěny s částečně viditelným zadržujícím oknem, vpravo od přičky patrné stopy zadehtování kamenné stěny síně.

vodních stropních povalů, tak i z nálezů fragmentu dymného okénka pod úrovní dnešního stropu.

Konstrukční řešení obvodových stěn světnice kombinující roubení s kamennou obezdívkou je velmi pozoruhodné. Vzhledem k tomu, že je obezdívka provázána se zdívkou navazující síně, lze tuto úpravu považovat za původní řešení. Také to, že roubená stěna orientovaná do soutky a opatřená pouze hliněnou omázkou je z vnější strany pečlivě otesána, zatímco roubení obou bočních stěn je ponecháno neopracované svědčí o záměru je od samého počátku obezdít. Zvolení této skladby obvodového zdiva bylo nepochybně motivováno zvýšením odolnosti stavby proti požáru. Může se také jednat o řešení inspirované stavbami z měšťanského prostředí. Analogie nemusíme hledat příliš daleko, nejstarší dochovaný srub v Českém Krumlově u čp. 55 v Kájovské ulici je datován do roku 1421–22.

Původní dispoziční řešení středního síňového dílu není zatím zcela jasné. V místě okna dnešní kuchyně byl odkryt původní vstup do domu. Jedná se o dveřní niku s ozubem a překladem z dubových trámů. V jednom z dochovaných trámů je fragment lůžka točnicových dveří a ve špaletách je dochována kapsa a lůžko pro uchycení závory. Nálezem tohoto vstupu a i fragmentu roubené příčky oddělující jizbu bylo zjištěno, že síňový díl zabíral obvyklou jednu třetinu půdorysu stavby.

Obr. 8: Mirkovice, čp. 1 – roubený věnec je fragmentem konstrukce lepenice dochovaným v podkroví samostatně stojícího patrového špýcharu.

Podle stop silného zadehtování jižní obvodové stěny se vstupem, stejnou měrou jako západní stěna oddělující špýchar, a podle vzájemného provázání těchto stěn se zdá, že jsou obě stejného stáří a byly součástí jedné prostory.

Naproti tomu severní obvodová stěna nenese tolik stop po sazích, nad vstupem do sklepa je dokonce zcela čistá a na kontaktu se špýcharem je jasně patrné její dodatečné přiložení. Příčná dělicí stěna s dochovaným vstupem do pece je provázána se severní obvodovou stěnou a v prodloužení linie této zdi zjišťujeme, že koliduje se zazděným okenním otvorem nalezeným v jižní obvodové stěně. Nad vstupem do pece jsou v krovu patrné stopy po zaniklém dymníku, který nahradil dnešní tahový komín. Dymník spolu s pecí jsou

áž mladšího původu a byly vybudovány v rámci prozatím blíže nedatované přestavby domu, která také znamenala přeměnu jizby na světnici. Signálem tohoto kroku je snížení stropu jizby na dnešní úroveň. Podepření povalů dvěma průvlaky napovídá, že k této změně nedošlo dříve jak v 17. století. Severní zeď byla přezděna a to minimálně v rozsahu síňového dílu. Zároveň vznikla příčná dělicí zeď se vstupem do pece, která mohla vymezovat nově vybudovanou černou kuchyni. Její existenci se však prozatím nepodařilo prokázat. Více snad prozradí pokračující hloubkový stavebně historický a archeologický průzkum. Nejlépe čitelné jsou stavební fáze z 19. a 20. století. V této době byla zrušena roubená příčka a nová posunuta o metr dále na úkor roubené místnosti a zároveň za-

Obr. 9: Mirkovice čp. 1 – pohled na východní stěnu roubené místnosti domu, nad zazděným dveřním otvorem je dochovaná spodní část dymného okénka, u pravé špalety fragment původního okénka a zcela vpravo kompletně dochované okénko jizby.

nikla předpokládaná černá kuchyně. Vznikl tak prostor dnešní bílé kuchyně povýšené na hlavní obytnou místnost. Roubená světnice, předělená na dvě části příčkou, již plnila pouze funkci ložnice a komory. Byl zazděn původní vstup do domu a nový vybourán v dnešní pozici. Do zbývajících prostou síně byl vestavěn další pokoj a ze síně zůstala pouze úzká zalomená chodba. V souvislosti s touto úpravou došlo k přesunutí vstupu do horního podlaží komorového dílu do severozápadního kouta síně a změněn byl také nástup do sklepa. Vstup do spodní komory je pravděpodobně ve své původní pozici, nicméně byl razantně modifikován v druhé polovině 20. století.

Interiér komorového dílu byl v minulosti také několikrát stavebně upravován. Trámový strop mezi komorou a patrem nahradil, v souvislosti s vestavbou koupelny do spodní komory v druhé polovině 20. století, novodobý keramický strop do traverz. Patrně již na přelomu 19. a 20. století byl odstraněn lepenec, a předchozí krov byl nahrazen stojatou stolicí vaznicové konstrukce. I přes tyto zásahy zůstává původní účel prostoru stále patrný. Při pohledu zvenčí jej jasně signalizují dochovaná šterbinová okénka, jak ve štítu, tak i ve dvorním průčelí. Pozůstatkem nosné konstrukce lepenice jsou kleštiny zazděné v obou štítech. Ve zhlaví si zachovaly dlaby pro osazení krajní krokve a zářez pro přelátování s pozednicí.

Neméně zajímavou stavbou je přilehlý špýchar, oddělený od obytné budovy úzkou soutkou. Jedná se o patrovou kamennou stavbu vybavenou profilovaným lomeným portálem situovaným v úrovni prvního patra. Velmi zajímavým detailem je v podkrovní kompletně dochovaný roubený věnec s dlaby pro osazení krokvi lepenice, který byl nahrazen na konci 19. století nynějším ránkovým krovem.

Záluží čp. 6 (obr. 10–13)

Záluží se nalézá v centrální části oblasti Kouty, na jejímž území také leží již zmiňovaná ves Krnín se známými špýcharovými domy čp. 1 a 3.

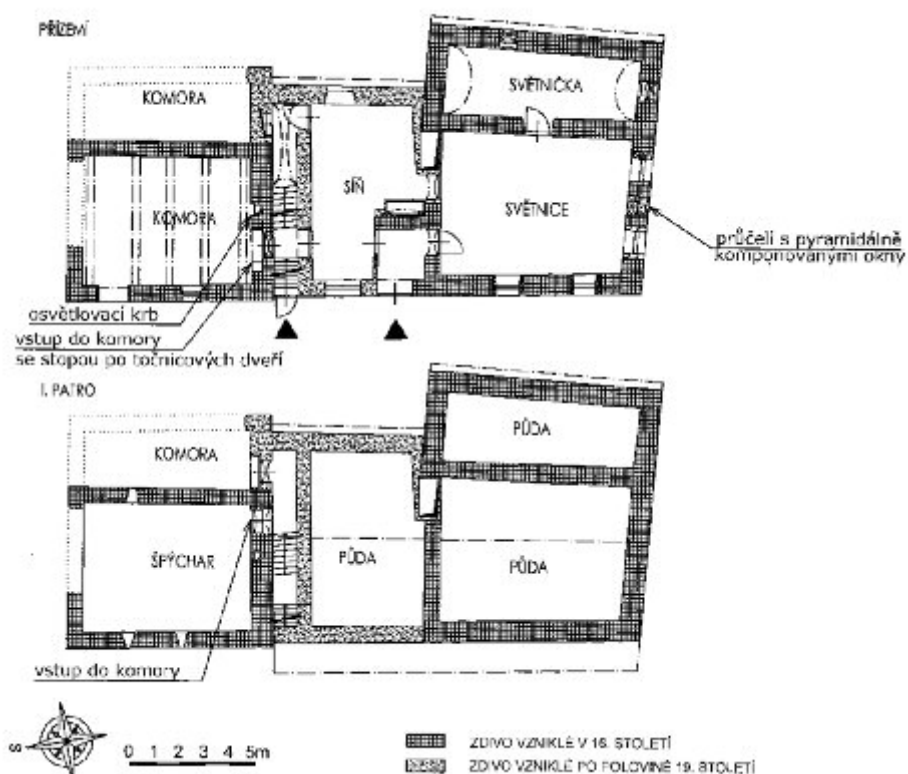
Ves Záluží byla ještě v polovině 19. století rozdělena mezi českokrumlovské panství a prelaturu v Českém Krumlově (Palacký 1848, 327 a 329), kam patřila i usedlost čp. 6. Nejstarší dochovaná písemná zpráva o usedlosti pochází až z roku 1747, kdy je jako první známý majitel uveden Martin Duda (Šnejd – Hansová 2008, 66).

Čp. 6 je jedna ze dvou rozlehlých usedlostí, které od západu uzavírají nepravidelnou náves Záluží. Téměř čtvercový dvůr je ze tří stran obestaven samostatně stojícími budovami původem z 19. století. Východní stranu dvora, směrem od návsi, uzavírá torzo objektu, jež dosud viditelně vykazuje znaky archaického špýcharového domu. Objekt

Obr. 10: Záluží (okres Český Krumlov), čp. 6 – vyznačení usedlosti na mapě stabilního katastru z roku 1826 (zdroj: www.historickemapy.cz/ukz/).

je k návsi otočen bočním průčelím tak, že hlavní štítová strana je orientována k příjezdové komunikaci od obce Stětkře. V tomto průčelí se dochoval obrys zazděného okna a fragment dalšího okna vpravo od něj. Podle výšky parapetu se zdá, že okna byla v mírně pyramidální kompozici. Pozůstatky červeného pigmentu na vnější omítce signalizují, že okna jsou lemována malovanou paspartou. Třetí okno zcela vlevo se nedochovalo, ovšem lze jej předpokládat na základě situace u krnínských domů, kde se u čp. 1 toto okenní uspořádání udrželo dodnes (Pešta 1997, 111), u čp. 3 bylo zjištěno během průzkumu průčelí (Šnejd 2005). Patrně zde toto rozvržení otvorů nutně neznamenalo existenci

Obr. 11: Záluží, čp. 6 – půdorys obytné části usedlosti (zaměření autor).

dymné jizby, neboť třetí okno není oproti dvěma krajním v dostatečně převýšené poloze. Nicméně inspirace určitou dobovou zvyklostí rozvrhu oken v průčelí a kontext pozdně středověkých usedlostí v okolí již na první pohled ukazuje na značné stáří domu.

Světnice se dochovala v původním půdorysném rozsahu. Kromě zvětšování oken nelze bez hloubkového stavebněhistorického průzkumu říci více o dalších modifikacích místnosti. Součástí původní dispozice je nepochybně i valeně klenutá světnička navazující od východu na světnici. Dokládá to tvar a rozměr okenního otvoru, který je shodný se zaniklými okny světnice a plně provázané obvodové zdívo.

V přízemí komorové části se nacházela nezahmloubená komora s přímým vstupem ze síně. Podle tvaru dveřní niky a otvoru ve zdi vzniklém po vytržení mohutného překladu je patrné, že původní vstupní dveře byly točnicové s otevíráním dovnitř komory. Prostor je prosvětlen dvěma okny ze dvora, zastropena byla trámovým stropem, po jehož uložení se dochovaly kapsy v obvodových stěnách. Vlevo od vstupu se dochoval fragment osvětlovacího krbu, s odtahem spalin směřujícím do prostoru zaniklé černé kuchyně.

V patře nad komorou se nacházel sýpkový prostor, upozorňující na sebe štěrbinovými okny v průčelí. Vstup do prostoru sýpky je řešen při jihovýchodním rohu přímo ze síně.

Obr. 12: Záluží, čp. 6 – jižní průčelí obytné části usedlosti, mezi novodobě upravovanými okny světnice je čitelné třetí, zazděné okénko.

Podle tvaru niky uzpůsobené již pouze pro osazení rámové zárubně se zdá, že tento otvor je mladšího původu. K východní obvodové stěně komory byla dodatečně přiložena komůrka, pod níž se nalézal klenutý, dnes již zřícený sklípek. Tuto relativně mladou přístavbu zachycují až částečně kótované geometrické plány z roku 1887 a 1889, uložené na katastrálním úřadě v Českém Krumlově.

Na komorovou část navazující schodiště, vestavěné do prostoru síňového traktu, je také mladšího původu. Nepochybně je ze stejné stavební etapy jako výše zmiňovaná přístavba komůrky, neboť jsou vzájemně dispozičně provázané.

Typ pruské klenby nad podestou řadí tyto úpravy do doby kolem poloviny 19. století. Tehdy také doznal zásadních změn celý střední trakt. Z původní síně bylo vyděleno malé zádveří a patrně tehdy zanikla černá kuchyně, jejíž existenci signalizuje již pouze fragment zdi oddělující ji původně od vstupní síně. Východní obvodová zeď byla zároveň zbourána a střední trakt rozšířen až na úroveň vnější obvodové zdi světničky. Někdy těsně před rokem 1914 byla tato přístavba částečně ubourána, a zeď posunuta na současnou úroveň, takže je střední trakt oproti oběma přilehlým částem domu dnes opět užší. Tuto stavební etapu dokládají dochované geometrické plány z roku 1914 (Šnejd – Hansová 2008, 66). Objekt tak získal dnešní půdorysnou rozlohu.

Obr. 13: Záluží, čp. 6 – průhled do zbytku komorové části domu, vpravo v patře dochovaná štěrbinová okna špýcharu, v přízemí vlevo od vstupu osvětlovací krbeček.

Přísečno čp. 3 (obr. 14–20)

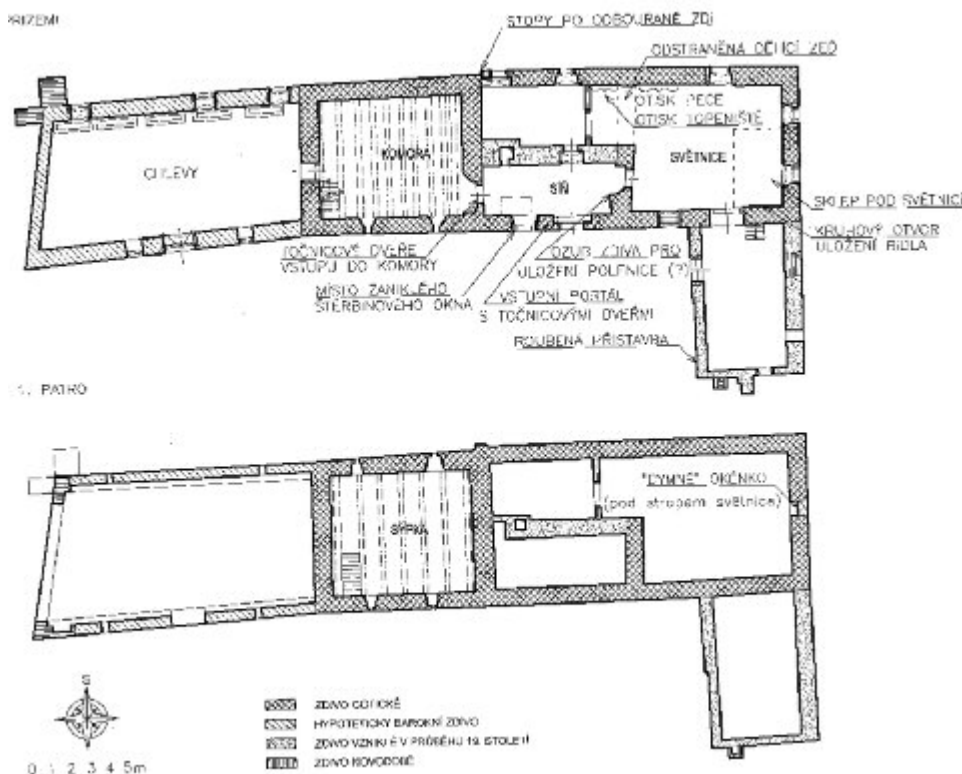
Drobná víska Přísečno se nachází severně od města Kaplice, ve svahu nad řekou Malší, v blízkosti zříceniny hradu Pořešín. Při pohledu na mapu zjistíme, že Přísečno leží v přímé linii mezi nedalekým Blanskem a Doudlebkami, přičemž obě tyto osady patřily k významným správním stanovištím zemské, tzv. solné stezky už v době raného přemyslovského státu (Pešta 2004, 35).

Nejstarším nám známým majitelem usedlosti byl Janek Joštál, který ji získal od svého otce roku 1667 za 80 kop grošů míšeňských, jak to bylo zaznamenáno v gruntovníci založené roku 1687. Tato smlouva sem byla přepsána z dnes ztracené „staré soběnovské gruntovnice“, kde lze předpokládat i starší zápisy na tento grunt. (SOA Třeboň, VsNH, PK č. 1457, fol. 474) Rodina Joštálů zde sídlila až do počátku 21. století.

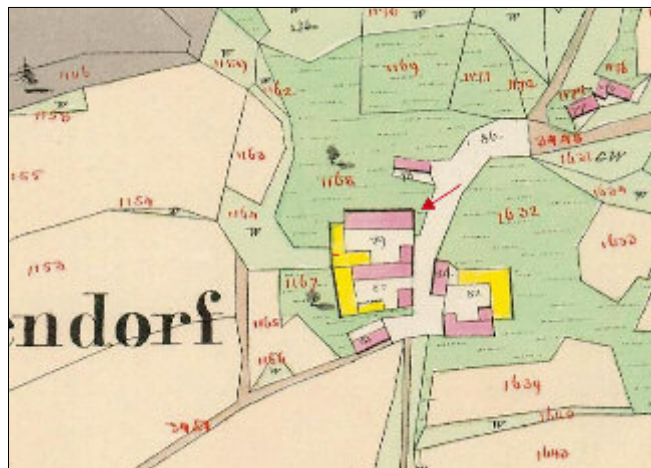
Usedlost je třístranného typu s rozvolněnou zástavbou. Do dnešní doby se dochovala obytná část s mladší roubenou přístavbou, na navazující chlévy a stodola z první poloviny 20. století. Zástavba třetí strany dvora, doložená mapou stabilního katastru a v torzálním stavu i na archivních fotografiích, definitivně zanikla v závěru 20. století.

Již při vstupu do dvora na první pohled zaujme gotický sedlový portál vstupu do obytné části, který je ovšem netradiční svým provedením. Stojky a nadpraží nejsou vytesány z celých bloků, jak bývá obvyklé, ale jsou vyžděny z hrubého lomového kamene.

Kromě vlastního tvaru portálu ukazuje na značné stáří objektu také provedení portálové niky s točnicovým systémem vstupních dveří a kapsou pro závoru, v neposlední řadě i dnes bohužel zaniklé šterbinové okno vlevo do vstupu, které je doloženo na fotografiích z druhé poloviny 20. století.

Obr. 15: Přísečno, čp. 3 – půdorys obytné části usedlosti (zaměření autor).

Obr. 14: Přísečno (okres Český Krumlov), čp. 3 – vyznačení usedlosti na mapě stabilního katastru z roku 1826 (www.historickemapy.cz/kz).

Při bližším pohledu na uspořádání dobře dochované trojdílné dispozice obytné části zaujme především střední díl. Dnes je předělen příčkou z 19. století oddělující vstupní síň od místnosti, která v té době patrně sloužila jako bílá kuchyně. Podle očazení stěn po celém obvodu síňového dílu je však zřejmé, že se původně jednalo o jednotný prostor, ve kterém bylo provozováno otevřené topeniště. Během poslední obnovy domu byl údajně v severovýchodním rohu bývalé síně nalezen základ kamenného fundamentu, který by mohl být pozůstatkem zvýšeného topeniště. Na severní stěně byl zachycen otisk této konstrukce, podle kterého lze odhadnout výšku konstrukce topeniště na cca 1 m nad podlahou. Nad hranou topeniště, necelé 2 m od podlahy, se dochovala kapsa pro trám, jež se jeví být stopou nosníku vynášejícího těleso dymníku. Že byl prostor zastropen

a vybaven zařízením pro odvod kouře na střechnu dokládá i stav štitové zdi přilehlé komorové části, která nenese v podkroví stopy zadehtování. Nelze také zcela vyloučit, že zde bylo pod stropem situováno větrací okno obvyklé u jizeb. V jihovýchodním koutu síně je ve zdivu mezi vstupem do objektu a dveřmi do světnice pozoruhodný odskok. Vzhledem k tomu, že výškou dosahuje úrovně obou původních dveřních nik, lze předpokládat, že zde mohly být uloženy trámy polenice. Nad touto polenicí lze toto okno hypoteticky předpokládat. Během průzkumu však nalezeno nebylo a podle slov vlastníka ani při obnově dvorní fasády.

V prostoru světnice, za zdi oddělující ji od síňového dílu, se v severní obvodové stěně dochoval otisk navazujícího tělesa pece. Jak těleso pece, tak zvýšené topeniště byly zjevně částečně zapuštěny do obvodové stěny do-

mu, neboť po jejich odbourání bylo třeba zeď zarovnat cihelnou plentou.

Během poslední obnovy byly pod úroveň dnešního podhledu stropu nalezeny kapsy po trámech, podle kterých je zjevné, že stropní konstrukce světnice byla původně nižší než dnes, kdy je cca 2,7 m nad podlahou. Vzhledem k úrovni okolního terénu a podsklepení světnice nelze předpokládat výrazné dodatečné zvýšení úrovně podlahy, jež by umožnilo uvažovat o původní výšce kolem 3 m, jak je u jizeb obvyklé (Mencl 1980, 162). Také obvodové stěny světnice nenesou stopy po zadehtování, a to ani v blízkosti předpokládaného topeniště v severozápadním rohu, kde by se jistě jinak dochovaly. To v této usedlosti zcela eliminuje úvahy o existenci jizby a také plně koresponduje s nálezem fragmentu topeniště situovaného v síni. Přesto se ve světnici našly dva prvky pro jizby typické. Mezi okny světnice ve ští-

Obr. 16: Přísečno, čp. 3 – pohled na hlavní obytnou část s navazujícími chlévy v popředí.

Obr. 17: Přísečno, čp. 3 – fotografie průčelí středního dílu obytného domu z druhé poloviny 20. století, na které je zachyceno šterbinové okno situované vlevo od vstupu do síně (archiv vlastníka nemovitosti).

Obr. 19: Přísečno, čp. 3 – zámek vstupních dveří nalezený vlastníkem nemovitosti na půdě špýcharu.

tovém průčelí se dochoval výklenek, který byl na základě průzkumu průčelí kvalifikován jako větrací otvor, situovaný ve vrcholové pozici pyramidální kompozice oken. V jižní obvodové stěně, při průčelí s větracím okénkem, byl nalezen kruhový otvor, pro uložení bidla (polenice), jehož výšková úroveň vychází ke spodní hraně okénka. V podobné pozici je bidlo doloženo např. na zaniklém objektu čp. 22 v Živohošti (Mencl 1980, 164), či pozdně středověké usedlosti

Obr. 18: Přísečno, čp. 3 – vstupní dveře do síně se sedlovým portálem a replikou točnicových dveří, uložených v původním lůžku.

Obr. 20: Přesečno, čp. 3 – zakres nálezu otisku topeniště v síni (foto vlastního nemovitosti).

v Sakách na Slánsku (Andrle – Ježek – Zavřel 2000, 43–67). Existence větracího okénka typického pro jizby ve světnici lze vysvětlit snad potřebou odvětrání dýmu z louči, v době kdy nebylo ještě v lidových stavbách plně rozvinuto využívání osvětlovacího krbu.

Pozornost jistě také zasluhuje stopa po odbourané zdi na severním průčelí, v místě kontaktu síně s komorou. Na příkladech zaniklých domů v Pfaffenschlagu víme, že některé domy měly dvoutraktové řešení, a to i v celé délce trojdílné dispozice. Je možné, že se jedná o fragment druhého traktu, tím spíše, že dnešní okno v severní obvodové stěně síňového dílu je situováno ve starším otvoru bez parapetu.

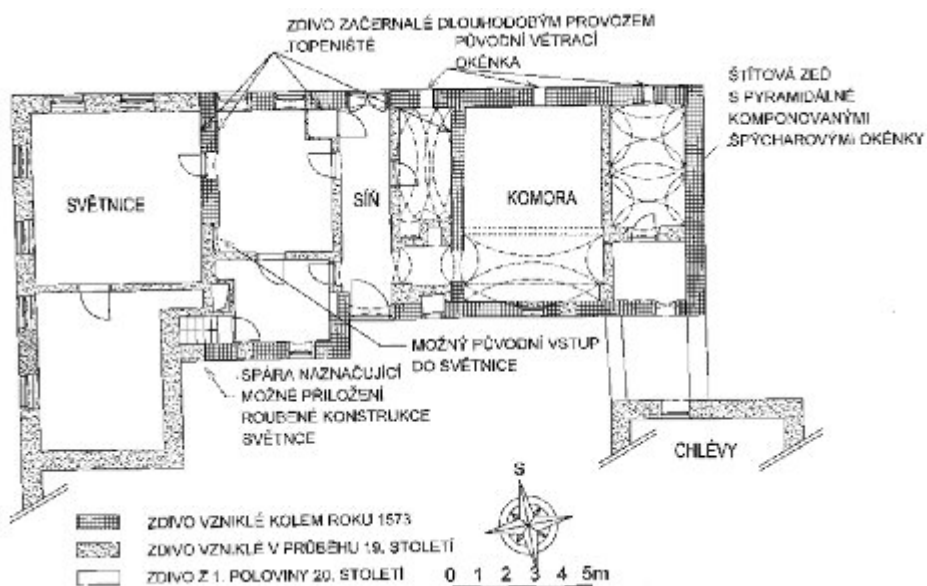
Komorový díl je oddělen od síně masivní štitovou zdí. Špýchar je sice patrový, nicméně komora není vůči úrovni síně zahlobena. V tomto případě je to nepochybně dáno situováním domu na skalním výchozu, který částečně v komoře vystupuje nad úroveň podlahy. Na dvorním průčelí se ukazují dvě šterbinová okénka v každém podlaží. Vstup do spodní komory v jihozápadním koutu síně je ve své původní pozici. Stejně jako u vstupu do domu, i zde byly dveře točnicové konstrukce otevíravé do interiéru komory. Do-

kládá to dobře dochované horní lůžko v dřevěném překladu i dolní lůžko tvořené plochým kamenem s prohlubní. Vstup do přilehlých chlévů v západní stěně je probourán do datečně. První patro sýpky je přístupné po dřevěném schodišti z dolní komory. Původní konstrukce lepenice se nedochovala, dnešní stropní konstrukce jsou, jak ukázalo dendrochronologické datování, až z 19. století (Kyncl 2011), nicméně podle ohořelého ztužujícího trámu v západní stěně prvního patra je zřejmé, že minimálně komorová část domu vyhořela a dům je tedy starší. Tento trám se bohužel dendrochronologicky datovat nepodařilo. Strop nad prvním patrem špýcharu je chráněn hliněnou omazávkou. Podkrovní prostor je přístupný z půdy nad síní, ovšem dodatečně provedeným průrazem ve štítu. Z toho vyplývá, že podkroví muselo být původně přístupné z prostoru prvního patra nebo vhozem ve střeše.

Děkanské Skaliny čp. 13 (obr. 21–24)

Necelé 3 km vzdálena, od výše popisované usedlosti v Přisečně, leží v osamoceném poloze usedlost Děkanské Skaliny čp. 13 zvaná „Zikeš“. Z kolem vedoucí komunikace mezi Skalínami a Soběnovem na sebe donedávna upozorňovala štítem komorové části obytného domu se čtyřmi pyramidálně komponovanými špýcharovými okénky. Název Děkanské Skaliny (německy Dechant Gallein) se poprvé objevil roku 1475 jako „z Skallen“. Okolo roku 1500 daroval obec krumlovský kancléř Václav z Rovného krumlovskému kostelu a s tímto obdarováním souvisí přívlastek „Děkan-ské“. K panství českokrumlovského arciděkanství (později titulovaného jako prelatura) patřila až do roku 1848 (Peš-ta 2004, 91).

Samota čp. 13 je jedním z mnohých příkladů dlouhodobého vlastnictví gruntu v rukách jednoho rodu. Již nejstarší písemný záznam o této usedlosti dokládá, že rodina současného majitele Jana Zikeše zde sídlila již na počátku 18. století. Pojmenování samoty po tomto rodu lze zřejmě doložit již na mapě prvního vojenského mapování z druhé poloviny 18. století, byť pouze ve zkomolené podobě „Schliks-hof“. Český znějící příjmení bylo v německy psaných gruntovních smlouvách upravováno do podoby Zyless či Sikesch.

Obr. 22: Děkanské Skaliny, čp. 13 – půdorys obytné části usedlosti (podle zaměření J. Drozdy).

Nejstarší zápis na tuto usedlost pochází až ze 14. listopadu 1737, kdy statek koupil Václav Zikeš po smrti svého otce Pavla Zikeše za předchozí cenu 200 kop grošů míšeňských (SOkA ČK, PK č. 45, fol. 22).

Usedlost, situovaná v mírném svahu orientovaném k západu, je čtyřstranným dvorem se zástavbou navazující na sebe v rozích. Východní stranu zaujímá protáhlý objekt chléva, vystavěný po roce 1826 na místě staršího objektu. Východní obvodová stěna chléva je částečně zapuštěna ve svahu. Střecha objektu je sedlová. Západní stranu dvora tvoří protáhlá polootevřená kolna s hlavním vjezdem do usedlosti a na jižní straně uzavírá dvůr rozsáhlá stodola. Oba tyto objekty jsou až z přelomu 19. a 20. století, nicméně, jak dokládá mapa stabilního katastru, i tyto budovy stojí na místě starších objektů. Nejstarším objektem je opět dům, situovaný na severní straně dvora. Jedná se o přízemní budovu obdélného půdorysu s pozůstatky tradiční trojdílné dispozice komorového typu. Podle dochovaných štitových zdí je patrné, že dnes zřícená střecha měla sedlový tvar.

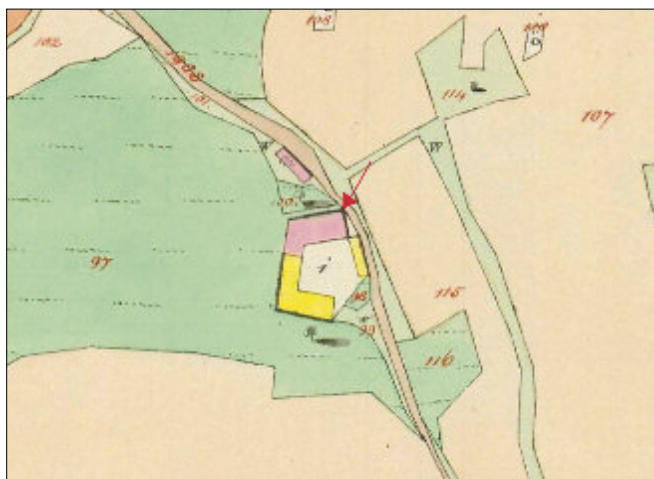
Dendrochronologická analýza ztužujících trámů (1572 až 1573) zazděných ve štitových zdech komorové části určila stáří jádra obytného domu do druhé poloviny 16. století (Kyncl 2012). Zbytek původní dispozice a její datování řadí usedlost také do kategorie tradičního špýcharového domu. Kamenné zdivo patřící k této stavební fázi se dochovalo v rozsahu komorové části, obvodových stěn síně a části světnice. Starší dispozice byla narušena radikálními přestavbami v 19. století a na počátku 20. století a tak dnes již nelze spolehlivě určit původní rozsah síně a světnice. Komorový díl je dodnes jasně vymezen kamennými obvodovými zdmi s torzy štitů. Ve srovnání s ostatními výše popisovanými špýcharovými domy se však čp. 13 v Děkanských Skalínách odlišuje tím, že zde chybí plnohodnotné špýcharové patro. Nad

Obr. 23: Děkanské Skaliny, čp. 13 – celkový pohled na usedlost do jihozápadu, v popředí obytná část.

přízemní komorou je nasazeno rovnou podkroví s vyšší půdní nadezdívkou. Komora také není vůči síni v zahlobené poloze, což může být dáno situováním objektu v mírném svahu. Při nižší úrovni podlahy by byla zadní část komory příliš utopena pod úroveň terénu.

Východní štit komorové části byl na počátku 20. století rozšířen cihelnou přízdívkou z důvodu vybudování spojovacího krčku mezi obytným domem a chlévů. Z fotografií je však stále dobře patrný jeho původní tvar se čtyřmi pyramidálně komponovanými šterbinovými okénky. Těsně pod parapetem horního okénka je doposud čitelný otisk hambálku krovu lepenice. Dalším pozůstatkem této konstrukce jsou zazděné trámy ve štitových zdech, které byly součástí roubeného věnce nesoucího krokve s bedněním a lepenicí. Vstup ze síně do spodní komory je situován na

Obr. 21: Děkanské Skaliny (okres Český Krumlov), čp. 13 – vyznačení usedlosti na mapě stabilního katastru z roku 1826 (www.historickemapy.cz/kz).

Obr. 24: Děkanské Skaliny, čp. 13 – pohled do interiéru komorové části, v pozadí štit s pyramidálně komponovanými špýcharovými okny, ve štitu zazděné trámy, datované do roku 1572–1573 (foto autor).

svém původním místě při jižní obvodové stěně (v této stěně není jiný zazděný otvor), nepochybně však byl modifikován v průběhu 19. století. Zprvu jednotný prostor komory byl dispozičně rozdělen na chodbu, komoru a sklep, jehož dvě pole české placky pomáhají tuto stavební úpravu časově zařadit do období první poloviny 19. století. Situování vstupu do špýcharu v podkroví je nejasné. Mohlo být řešeno ze síně prostupem ve štítové zdi anebo schodištěm uvnitř komorové části. Bohužel se nedochovaly žádné doklady, které by hovořily pro některou z nastíněných variant, neboť velká část štítu ještě před průzkumem podlehlá destrukci. V severním obvodovém zdivu se dochovala dvě malá obdélná okénka, nepochybně z doby výstavby komorové části domu. V protilehlé jižní stěně, bylo pod přízdívkou klenebního pasu nalezeno další obdobné zazděné okno komory. Původní trámový, či povalový strop nad přízemím komory se nedochoval. Stropní trámy nebyly uloženy v kapsách, ale na odskoku vzniklém zeslabením horní části podélných obvodových stěn.

Jak je výše uvedeno, původní řešení dispozice středního dílu je zatím nejasné. Podle půdorysného odskoku jižní obvodové zdi a fragmentu příčné dělicí zdi u vstupu ze dvora je zřejmé, že původní rozvrh domu musel být složitější než jen prostá trojdílná dispozice. Je velmi pravděpodobné, že stejně jako v případě Krnina čp. 3 byl do střední části domu vložen ještě jeden příčný trakt s menší komorou. Původní světnice se s největší pravděpodobností nacházela v místech dnešní místnosti při severozápadním nároží domu. Obvodové zdivo celého západního dílu domu je dnes již cihelné a dokládá tak radikální přestavbu této části objektu patrně během druhé pol. 19. století. Vzhledem k hladce ukončenému kamennému zdivu jižního průčelí na kontaktu s mladší cihelnou přístavbou, lze uvažovat o původně roubené konstrukci obvodových stěn světnice. Pro tuto hypotézu však zatím chybí další důkazy. Jisté je, že dnešní délka domu přibližně odpovídá původnímu rozsahu, zachycenému na stabilním katastru z roku 1826. Západní štítová stěna se tedy přibližně nachází v pozici předchozí stěny světnice.

Prostor černé kuchyně předpokládáme v koutu sevřeném severní obvodovou zdí a příčnou kamennou zdí, jež oddělovala světnici od zbytku dispozice. Existenci topeniště v tomto místě dokládá silně zadehtované zdivo na obou stranách stěny. Dnešní vstup do místnosti při severozápadním nároží domu pak může být pozůstatkem výklenku vstupu do pece a výklenek na rozhraní původního a novodobého zdiva o 1,5 m dále by mohl být dveřním otvorem do světnice. Přístup k tomuto vstupu pak musel být řešen buď úzkou chodbou mezi černou kuchyní a komůrkou anebo přímo přes komůrku. Jedná se však o čistě hypotetickou úvahu, neboť předchozí řešení středního dílu domu zcela nahradila dnešní dispozice vzniklá v 19. století. Časové zařazení těchto stavebních úprav dokládá dochovaný fragment pruské klenby v místnosti vydělené v severovýchodním koutu původní síně. V této prostora je pozoruhodné malé okénko, které si zachovalo podobu z doby vzniku objektu v 16. století. Původní je patrně také provlékaná mříž, kterou je vybaveno. Vstupy na obou stranách příčné chodby v centru dispozice jsou novodobě upravovány. Vstup v severním průčelí je evidentně dodatečně vybourán, dokládá to cihelný záklenek i úpravy špalet. Vstup do objektu od jihu by však

mohl být v původní pozici, neboť jeho orientace dovnitř usedlosti je tradiční a odpovídá logice komunikačního schématu usedlosti. Prostor jižní přístavby, propojující dům s přílehlou kolnou vznikl v rámci přestavby prostoru původní světnice v 19. století. Současný je i sklep, situovaný pod touto přístavbou, jehož mladý původ dokládá segmentová cihelná klenba.

Převážná část usedlosti se nachází v havarijním stavu, přičemž právě obytná část je na tom nejhůře. V době před započítím první dokumentace zde byl stržen krov. Během dvou návštěv, které nám byly majitelem povoleny, došlo k demolici nejhodnotnější dochované části stavby – východního štítu komorové části se šterbinovými okénky.

SHRNUTÍ

Pokud srovnáme obytné části námi sledovaných usedlostí, můžeme u některých z nich pozorovat několik společných znaků, a naopak také konstrukčních odlišností. Tyto drobné postřehy, rozšířené o poznatky z dalších možných nálezu domů s komorovou sýpkou, snad mohou v budoucnu pomoci rozšířit míru poznání vývoje středověkých usedlostí na jihu Čech. Pozornost v prvé řadě zasluhují půdorysné rozměry a řešení původní vnitřní dispozice, které jsou i přes časté mladší modifikace většinou dobře čitelné. V případě Mirkovic čp. 1 je základní rozměr obytného domu 24,6 × 7,7 m, vnitřní rozměr světnice je 7,6 × 7 m, síň 8,9 × 6,5 m a komorové části 6,7 × 5,3 m. Záluží čp. 6 je 23,6 × 10,1 m základní rozměr domu (6,9 m bez přístěnku přiléhajícího ke světnici), světnice 7,6 × 5,7 m, síň 6 × ? m (původní hloubka síňového dílu není známa) a špýcharu 6,7 × 5,3 m. Přísečno čp. 3 je velikosti 26,5 × 8 m, světnice 8 × 6,2 m, síň 7,2 × 6,5 m a komora 7,5 × 6,2 m. Děkanické Skality čp. 13 je 24,3 × 8,2 m (šířka komorové části, neboť v případě světnice není rozměr průkazný), vnitřní rozměr komorové části je 7,9 × 6,9 m. Srovnáme-li tyto údaje, zjistíme, že vnější půdorysné rozměry domů se sobě velmi podobají. Délka domu se pohybuje v rozpětí 23,6–26,5 m a šířka 6,9–8,2 m. Při srovnání s půdorysy špýcharových domů známých ze zaniklých středověkých vesnic zjišťujeme, že rozměr rámcově odpovídá velikosti trojdílných vesnických domů pozdního středověku v Čechách a na Moravě. Například rozměry trojdílných domů ve Svidně se pohybovaly v rozmezí 8,2–8,85 m × 13,2–21,9 m, v Mstěnicích v rozmezí 8,2–10,5 m × 16,2–21,7 m (Vařeka 2004, 261).

Tradiční zahloubení komory bylo zachyceno u objektu Mirkovice čp. 1, u ostatních usedlostí je podlaha komory v úrovni podlahy vstupní síně. Minimálně u dvou případů je tato skutečnost ovlivněna terénními podmínkami.

S výjimkou Záluží čp. 6, kde již výrazně pokročila destrukce komorové části, bylo možno porovnat zadní štíty všech objektů. Děkanické Skality čp. 13 a Mirkovice čp. 1 se projevují charakteristickými špýcharovými okénky v jedné nebo ve dvou řadách nad sebou. Takové řešení, vzhledem k situování domu v relativně osamocené poloze, lze snad předpokládat i u Záluží čp. 6. V případě Přísečna čp. 3 nejsou tato okénka v původním štítu provedena. Patrně se zde od počátku počítalo s přístavbou navazujících chlévů. Tomu by napovídalo i provázání zdiva obou staveb pomocí předem připravených šmorců. Vzhledem k tomu, že zde není ve štítu zazděn ani příčný tzužující trám roubeného věnce,

potřebného pro uložení krokvi nesoucích lepenec, je velmi pravděpodobné, že zde nebylo podkroví k sýpkovým účelům vůbec využito.

Děkanské Skaliny čp. 6 se od ostatních usedlostí odlišují absencí plnohodnotného sýpkového patra u komorové části domu, které se u ostatních objektů projevuje šterbinovými okénky v bočních průčelích.

Mnoho otázek zůstává nad původním způsobem vytápění sledovaných usedlostí. Při pokusu o interpretaci zde narážíme na více problémů. Prvním z nich je možný velký časový rozptýl stáří usedlostí, který se může pohybovat v rozmezí první poloviny 15. století až do konce 16. století. Datování klíčových konstrukcí se zdařilo pouze u Mirkovic čp. 1 a Děkanských Skalín čp. 13, přičemž druhá ze jmenovaných usedlostí byla tak poškozena razantní přestavbou síňového dílu a světnice, že jakékoliv průkazné stopy původního otopného systému jsou bez archeologického průzkumu zcela nezjistitelné. Místy sice došlo k nálezům sazí na stěnách síňového traktu, nicméně nejedná se o podklady dostatečné k jakékoliv interpretaci. Obdobnou situaci, značně modifikovaného středního dílu, nalézáme v případě Záluží čp. 6. Nicméně nízko položené prostřední okno světnice ve štítovém průčelí, nález krbečku v komoře a fragment dělicí zdi napovídají, že zde již od počátku mohla být černá kuchyně. Problém zůstává s datováním tohoto objektu. Snad podle charakteru oken štítového průčelí, lemovaných barevnou paspartou, lze uvažovat o době jeho vzniku také nejpozději v průběhu 16. století.

Největší přínos pro poznání způsobu vytápění obytných místností v prostředí vernakulární architektury pozdního středověku by mělo rozluštění umístění topeniště v domě v Mirkovicích, datovaného prozatím do první poloviny 15. století. Již nyní je jasné, že roubená obytná místnost byla konstruována jako jizba. Dokládá to nález větracího okénka ve štítové stěně i výška místnosti, která před snížením dosahovala cca 3,5 m. Také zadehtování stropních trámů a horní části obvodového roubení prozrazuje, že zde po jistou dobu dymný provoz fungoval. Pozoruhodné je však silné zadehtování, které se našlo v síňovém dílu na jižní a západní stěně, tedy v místech, kde rozhodně nemohla být situována případná mladší černá kuchyně. Tyto nálezy naznačují, že buď v domě fungovala paralelně dvě topeniště, nebo postupem času došlo k přeložení topeniště z jizby do otevřené síně a jizba byla nadále vytápěna již nepřímo. Možnost situování topeniště v síni nebo případnou úvahu o nepřímém vytápění obytné místnosti již poměrně brzy po jejím postavení dokládají archeologické nálezy objektů zaniklých na sklonku 15. století. Příkladem mohou být odhalené základy tříprostorového domu č. XV a č. XVII ve vsi Mstěnice, kde pec stojí ve světnici a její čelisi i předsunuté ohniště je již situováno v síni, do které je přemístěn dymný provoz (Skružný – Špaček 2002). Obdobnou situaci nalézáme také v usedlosti II ve Svidně (Vařeka 2004, 264). Hypotézu o nepřímém vytápění světnice vyslovil i Jan Pešta v případě středověkého špýcharového domu čp. 1 v Krnině (Pešta 1997, 101–115). Vzhledem k doloženému zániku Mstěnic za tažení vojsk uherského krále Matyáše Korvína roku 1468 víme, že ve venkovském prostředí začíná docházet k postupnému přesouvání topeniště do prostoru síně v druhé polovině 15. století. V prostředí středověkých šlechtických sídel a u měšťanských domů se s tímto řešením set-

káváme již během 14. století, kdy nástup nepřímo vytápěných kamen nutně otočil otvor topeniště z vydřevených teplých místností směrem do síně (Škabrada 2003, 260).

Z námi řešených objektů je pro existenci nepřímého způsobu vytápění světnice z dymné síně nejvíce dokladů u Přísečna čp. 3. Zřejmý výškový limit světnice, nálezy otisků topenišť a dispozice síně spolu se stopami sazí na stěnách jsou dostatečně průkazným souborem argumentů. Sedlový portál vstupních dveří řadí vznik usedlosti nejdále do poloviny 16. století.

ZÁVĚR

Naprostá nahodilost nedávných objevů těchto starobylých usedlostí ukazuje na slabá místa v poznání památkového potenciálu České republiky. Zjišťujeme, že především území nechráněných historických sídelních celků doposud ukrývá nezmapovaný, a tedy nám zcela neznámý fond památek vysokých kvalit, s autentickou substrukcí značného stáří. Potřeba provedení plošného průzkumu, přednostně v oblastech, které signalizují jistý památkový potenciál, je zřejmá. Akutnost provedení takového průzkumu na Doudlebsku podporuje fakt, že tři ze čtyř objektů, jež jsou v rámci tohoto článku prezentovány, vykazují známky tak špatného technického stavu, že jsou téměř jistě odsouzeny k brzkému zániku. Přitom na nedostatečný stupeň poznání středověkých usedlostí v této oblasti upozorňuje Jan Pešta již v roce 1997, v článku věnovanému usedlosti čp. 3 v Krnině (Pešta 1997, 101–115). Během průzkumu objektů v Přísečce a Děkanských Skalínách jsme získali ústní informaci o špýcharovém domě se srubovou konstrukcí, který byl zbořen před 20 lety v nedalekém Pořešíně a jímž pravděpodobně zmizel objekt významem srovnatelný s Mirkovicemi čp. 1.

Patrně nelze očekávat zásadní zvrat k lepšímu v postupném úbytku objektů tohoto druhu. Velkým přínosem je proto alespoň zachycení mizejících informací. Jsou nepostradatelné v obecném poznávání historie regionu a vývoje místní architektury. Bez nich nemůže dojít k úspěšnému rozluštění různých polemik, jaké byly kupříkladu nastíněny v úvodu tohoto článku. V případě Doudlebska je pro zjištění původu špýcharového domu klíčové včasné provedení systematického průzkumu lidové architektury celé oblasti, včetně přilehlých území.

*Práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.***

PRAMENY A LITERATURA

- Andrle, J. – Ježek, M. – Završel, J. 2000: Průzkum selské usedlosti čp. 2 v Sakách na Slánsku, Průzkumy památek VII, č. 1, 43–67.
Kyncl, J. 2011: Znalecký posudek na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků domu Přísečno čp. 3. Brno, rkp.
Kyncl, J. 2012: Znalecký posudek na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků domu Děkanské Skaliny čp. 13. Brno, rkp.
Kyncl, J. 2013: Znalecký posudek na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků domu Mirkovic čp. 13. Brno, rkp.

Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha: Academia.
 Müller, J. 2007: Vesnická památková zóna Mirkovice, okr. Český Krumlov. Nástin historického průzkumu, archiv NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích.
 Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
 Palacký, F. 1848: Popis Království českého. Praha, s. 327–329.
 Pešta, J. 1997: Usedlost čp. 1 v Krnině, Průzkumy památek IV, č. 2, 101–115.
 Pešta, J. 2000: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech, Průzkumy památek VII, č. 2, 153–168.
 Pešta, J. 2004: Encyklopedie českých vesnic II. Jižní Čechy. Praha: Libri.
 Skružný L. – Špaček J. 2002: Vývoj kachlových kamen ve svědectví ikonografického materiálu a národopisných paralel, Archaeologia historica 27, 535–553.
 SOA Třeboň, Velkostatek Nové Hradky (Vs Nové Hradky), pozemková kniha č. 1457, fol. 474.
 SOKA Český Krumlov, Prelatura Český Krumlov, kniha č. 45, Grundbuch des Gerichtes Litschau VII G (Pozemková kniha rychtářství Ličov VII G) (1749 / 1628/-1880), fol. 22.
 SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov /K-1/, Purkmistrovský úřad Český Krumlov 1347-1791, i.č. 17, sign. A I, karton č. 2.

Šimánek, J. – Sternech, T. a kol. 2008: Doudleby: historie, památky, tradice. Obecní úřad Doudleby.
 Škabrada, J. 1992: K charakteru výstavby vesnického domu 16. a 17. století v Čechách, in: Vesnický dům v 16. a 17. století, Ostrava, 138–167.
 Škabrada, J. 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
 Škabrada, J. – Dostál, P. 1984: Pozdní gotika ve vesnických usedlostech v okrese Kladno, in: Urbes medii aevi, Praha, 113–148.
 Šnejd, D. 2005: Dokumentace jižního a východního průčelí obytné části zemědělské usedlosti čp. 3 v Krnině. Archiv NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích.
 Šnejd, D. – Hansová, J. 2008: Nález středověkého špýcharového domu v usedlosti čp. 6 v Záluží na Českokrumlovsku, Památky jižních Čech 1, 66–76.
 Vařeka, P. 2004: Archeologie středověkého domu I. Plzeň: Vydavatelství Vlasty Králové.
 Veselý, J. 1997: Města a městečka na českokrumlovsku v patnáctém století, in: A. Kubíková – V. Mašková – J. Veselý, Českokrumlovsko 1400–1460, SOKA Český Krumlov.
 Voděra, S. – Škabrada J. 1986: Jihočeská lidová architektura. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství.

NEUE ERKENNTNISSE ZUR AUSBREITUNG DES WOHN-SPEICHERHAUSES IM LAND VON ČESKÝ KRUMLOV

Das Wohnspeicherhaus ist das gemauerte dreiteilige Kammertyp-Haus. Das Grundzeichen stellt die Tatsache dar, dass es sich noch mindestens ein als Kornspeicher dienendes Lagergeschoss über der Kammer befindet.

Das Vorkommen des auf diese Weise angelegten Hauses wird in der Literatur am öftesten im Mitteldonauegebiet, z. B. in den Regionen von Niederösterreich, Burgenland und der Südwestslowakei angeführt. In Tschechien greift die Tradition des so angeordneten Hauses nach Südmähren und in den Teil von Südböhmen über. In übrigen Regionen Böhmens und Mährens sind solche Bauten nur in vereinzelten Funden belegt, die beweisen, dass die ursprüngliche Ausbreitung des Wohnspeicherhauses weit die Grenzen der Gebiete überschritt, in den die Tradition des auf diese Weise angeordneten Hauses sich auch in späteren Zeiten behielt.

Der vorliegende Beitrag ist zum Vorkommen des Wohnspeicherhauses im höchst östlichen Teil des Böhmerwald-Vorlandes gezielt. Diese Region, aus dem Blickpunkt der Volkskunde als Doudlebsko (Teindloser Land) genannt, erstreckt sich an der Grenze der Bezirke České Budějovice (Budweis) und Český Krumlov (Krumau), und zwar mit der zwischen Kaplice (Kaplitz), Český Krumlov (Krumau), České Budějovice (Budweis) und Trhové Sviny (Marktschweinitz) verlaufenden Grenze. Das Vorkommen dieses Haustyps auf dem Gebiet von Doudlebsko wurde bislang nur im nördlichsten Teil in der Region im sog. Kouty (Winkel) registriert. Alle Gebäude stammten aus dem Mittelalter oder der frühen Neuzeit. Neue, in den letzten Jahren erfolgte Feststellung von vier gleich altentypischen Wohnspeicherhäusern verschiebt das Vorkommen dieses Haustyps näher dem zentralen Teil von Doudlebsko. Bislang lässt es sich keinen überzeugenden Schluss in der Frage nach dem Ausmaß der Wohnspeicherhaus-Ausbreitung ziehen. Die registrierten Funde hatten eher den Zufallscharakter inne, die systematische Untersuchung der ganzen Region beginnt erst 2013. Der Beitrag versucht ferner im Kurzen die Attribute des dreiteiligen Wohnspeicherhauses an den Beispielen der angeführten Objekte gegenseitig zu vergleichen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Mirkovice Nr. Konskr. 1 – Darstellung des Bauernhofes in der Mappe des Stablen Katasters, 1827 (Ausschnitt aus dem sog. Pflichtabdruck, Quelle: www.historickemapy.cz).
 Abb. 2: Mirkovice Nr. 1 – Wohnteil des Bauernhofes, Grundriss (nach der Aufnahme von M. Špinarová).
 Abb. 3: Mirkovice Nr. 1 – von links die an den Kammerteil des Wohnteils angeschlossenen klassizistischen Viehställe, weiter der Flur und die Stube mit Auszimmerung, ganz rechts der freistehende zweigeschossige mittelalterliche Kornspeicher (Foto Autor).
 Abb. 4: Mirkovice Nr. 1 – Detail der Südwestecke der Stube mit Auszimmerung, mit Steinblende und Estrich versehen (Foto Autor).

Abb. 5: Mirkovice Nr. 1 – Wohnteil, Längsschnitt (M. Špinarová).
 Abb. 6: Mirkovice Nr. 1 – Wohnteil, Querschnitt über die Stube (M. Špinarová).
 Abb. 7: Mirkovice Nr. 1 – freigelegtes Fragment einer gezimmerten Trennwand und die Auszimmerung der Hofwand mit einem zum Teil sichtbaren vermauerten Fenster, rechts von der Trennwand wohl Rauchspuren an der Steinmauer im Flur.
 Abb. 8: Mirkovice Nr. 1 – gezimmerter Kranz als Fragment der Leimhauskonstruktion, im Dachraum des freistehenden zweigeschossigen Kornspeichers erhalten.
 Abb. 9: Záluží Nr. Konskr. 6 – Darstellung des Bauernhofes in der Mappe des Stablen Katasters, 1826 (Ausschnitt aus dem sog. Pflichtabdruck, Quelle: www.historickemapy.cz).
 Abb. 10: Záluží Nr. 6 – Wohnteil des Bauernhofes, Grundriss (Bauaufnahme Autor).
 Abb. 11: Záluží Nr. 6 – Wohnteil des Bauernhofes, Südfassade, zwischen den neuzeitlich umgestalteten Fenstern das dritte kleine vermauerte Fenster deutlich (Foto Autor).
 Abb. 12: Záluží Nr. 6 – Durchblick in den Rest des Kammerteils vom Hause, rechts im Obergeschoss erhaltene Kornboden-Spaltenfenster, im Erdgeschoss links vom Eingang Leuchtspannsche (Foto Autor).
 Abb. 13: Přísečno (Pfaffendorf) Nr. Konskr. 3 – Darstellung des Bauernhofes in der Mappe des Stablen Katasters, 1826 (Quelle: www.historickemapy.cz).
 Abb. 14: Přísečno Nr. 3 – Wohnteil des Bauernhofes, Grundriss (Bauaufnahme Autor).
 Abb. 15: Přísečno Nr. 3 – Hauptwohnteil des Bauernhofes, im Vordergrund angeschlossene Ställe (Foto Autor).
 Abb. 16: Přísečno Nr. 3 – Wohnhausmittelteil, Foto aus der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts, deutliches Spaltenfenster neben dem Flureingang (Archiv des Hausbesitzers).
 Abb. 17: Přísečno Nr. 3 – Flureingang mit dem Schulterbogenportal und der Replik der in ursprünglichen Zapfenöffnungen eingehängten Tür (Foto Autor).
 Abb. 18: Přísečno Nr. 3 – Eingangstürschloss, im Speicherdachraum vom Hausbesitzer gefunden (Foto Autor).
 Abb. 19: Přísečno Nr. 3 – Skizze des gefundenen Umrisses der Feuerstelle im Flur (Foto Hausbesitzer).
 Abb. 20: Děkanské Skality (Dechant Gallein) Nr. Konskr. 13 – Darstellung des Bauernhofes in der Mappe des Stablen Katasters, 1826 (Quelle: www.historickemapy.cz).
 Abb. 21: Děkanské Skality Nr. 13 – Wohnteil des Bauernhofes, Grundriss (nach der Aufnahme von J. Drozd).
 Abb. 22: Děkanské Skality Nr. 13 – Gesamtansicht von Südwesten, im Vordergrund der Wohnteil (Foto Autor).
 Abb. 23: Děkanské Skality Nr. 13 – Blick in den Innenraum des Kammerteils, im Hintergrund der Giebel mit pyramidal komponierten Speicherfenstern, die im Giebel eingemauerten Balken 1572/73 datiert.

(Übersetzung J. Noll)